

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ СИСТЕМИ СФОРМОВАНOSTІ ТВОРЧОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Виховання – це інструмент збереження, передачі та становлення культури, це розвиток індивіда, а розвиток – самоствердження особистості. Для здійснення більш досконалих впливів на особистість застосовуються інноваційні технологічні системи, які впливають на різні сфери виховання – інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову і регулятивну, предметно-практичну і екзистенціальну.

Проблема формування вихованої, творчої, культурної особистості як школяра, так і вихователя залишається актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики.

Звідси мета виховного процесу – враховувати зміни, що відбуваються під впливом виховних засобів. Творче освітньо-виховне середовище обирає для свого розвитку такі, що здатні на позитивно діючи, етично-естетичну, інформовану прогресивно перетворювальну функції. Це засвідчено Конституцією України, Законом України «Про освіту», Всеукраїнською програмою «Діти України», Державною програмою «Вчитель» від 28 березня 2002 р. № 379, Дорученням Президента України від 23.03.2000 р. № 1-14/314 «З реалізації завдань, поставлених у Посланні Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки”», Програмою «Громадянське виховання та самовиховання особистості» (2001 р.), Програмою «Українська сім'я» (2001 р.), Національною програмою «Виховання дітей та учнівської молоді в Україні», Регіональними програмами «Обдаровані діти» та «Науково-технічного розвитку Донецької області до 2020 року», концепціями підготовки учительських, вихователських кадрів. Виховний процес є системою умов, що сприяють самореалізації особистості, інформованої в естетичному плані, яка залишається відкритою для культурної інформації протягом життя і має бажання користуватися нею, формують високу моральність, спонукають до творчості. За висловом В.О. Сухомлинського, дитина повинна бути не тільки учнем, але перш за все людиною з багатогранними інтересами, запитамі, прагненнями. З перших місяців життя дитина намагається реалізувати різноманітні потреби, і це є рушієм її інтелектуального росту. Діалектика залежності-незалежності від суспільства діє лише в тому випадку, коли дитина знаходиться в соціальному середовищі, куди вона «занурена» з першого дня свого життя. Будь-яка еволюція особистості буде відзначена постійними спробами звільнитися від матеріального та морально-суперечливого середовища і, водночас, пристосуватися до нього. «Світлу культуру», тобто стійкий емоційний захист, надають людині сім'я, батьки, надійні друзі, література. Виховання дітей, на думку Г. Честертон, повністю залежить від ставлення до них дорослих, а не від ставлення дорослих до проблем виховання. Саме це дає їй можливість самопізнавати, самозіставляти, самовиражати, самоутверджувати, самовдосконалювати себе. Виховання школяра потребує наукового й обґрунтованого підходу, розв'язання якого криється передусім у розбудові всього навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі на національно-культурних традиціях українського народу. Вони є складовими частинами навчального процесу, спрямованого на розкриття творчої особистості людини та прищеплення їй загальнолюдських цінностей. Вивчення різноманітних джерел української народної педагогіки (фольклор, обряди, звичаї тощо) дає можливість сучасним педагогам повернутися до методів і засобів виховання, якими користувалися наші предки, віднайти в них раціональне

зерно і втілити такі надбання в практику виховання школи і сім'ї. Нами досліджені праці сучасних українських учених-педагогів: В. Мадзігона, І. Зязюна, М. Ярмаченка, Б. Кобзаря, О. Біляєва, О. Мазуркевича, В. Козакова, С. Гончаренка, О. Алексюка, В. Онищука, О. Сухомлинської, С. Вайнола і впроваджені в практичну роботу як такі, що допомагають досягнути теорію народної педагогіки, подолати особистісні кризові явища духовної свідомості людини, усвідомити національну культуру та духовну спадщину, протистояти так званій «чорній культурі», яка представлена в першу чергу засобами масової інформації, що негативно впливає на внутрішній світ людини, створює систему хибних цінностей і руйнує емоційний стан людини. «Чорній культурі» психолог М. Князева протиставляє «світлу культуру» – основу національного менталітету та життєдіяльності людей, що будується на визнанні цінності людської особистості та має застерегти нас від духовної загибелі. За висловом А. Макаренка, справжня суть виховної роботи полягає зовсім не у Ваших розмовах з дитиною, не у безпосередньому Вашому впливові на дитину, а в організації життя людини.

Система виховання, спрямована в ХХІ ст., базується на двох культурах: мистецтвах і суспільних науках, з одного боку, і природничих науках та математиці – з іншого. На думку французького філософа Г. Лебона, єдиним засобом, яким можна вплинути на душу народу в цілому і кожної його особистості зокрема – це виховання. Дозвілля учнів є дзеркалом результатів їх виховання. Невипадково ж воно завжди вважалося постійним і невід'ємним супутником освіти. Як відомо, ще німецький філософ і педагог минулого сторіччя І. Гебарт у своїх «Педагогічних афоризмах» стверджував, що навчання без морального виховання є засобом без мети, а моральна освіта (або формування характеру) без навчання є метою, позбавленою засобів. Освіта як така (навчання), на думку І. Гебарта, не ефективна поза моральною освітою (вихованням), і навпаки. «Виховання є цілеспрямована (спрямовано організована, регульована) соціалізація індивіда» [1, с. 37]. М. Боритко наголошував, що «середовище треба уміти використовувати у виховних цілях, а єдиний простір треба уміти створювати» [2, с. 60].

Виховання – це інструмент збереження, передачі та становлення культури, це розвиток індивіда, а розвиток – самоствердження особистості. На кожен сферу дитини – інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову і регулятивну, предметно-практичну та екзистенціальну переважно впливають бінарні методи «виховання – самовиховання», що базуються на взаєморозумінні та повазі, солідарності та демократії, культурній європейській спадщині. Самовиховання тільки тоді виховання, коли воно «само». Людина сама себе створює. Це «само» надмірно проявляється у підлітковому віці, особливо в 13 – 14 років, коли активно складається уявлення про своє «Я». Аксіологічний підхід до виховання – це орієнтація на цінності особистості, що відповідають її запитам, а також визначеним суспільством нормам у певній історичній та життєвій ситуації. Творче освітньо-виховне середовище передбачає забезпечення поваги до чужої думки, виявлення таких суб'єктивних якостей учнів, як участь у діалозі та вміння робити вибір, обстоювання своєї позиції в оцінюванні фактів, подій, почуттів і відкриттів, відповідальність і самодисципліна. На думку ученого Л. Бондарєва, діяльність вихователя сприяє реалізації державної політики у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки, збереженні і примноженні культурної спадщини та у формуванні людини майбутнього. Це означає, що всі форми і методи роботи, вся сукупність виховних засобів становлять певну систему, відповідно до якої вирішуються завдання виховання. Головний метод і засіб планомірного залучення дітей до занять і вироблення правил культурної поведінки – це спеціальні вправи, що супроводжуються позитивними переживаннями, емоціями, активним прагненням до правильного вчинку, а згодом включаються у повсякденне життя.

Педагогічна підтримка – це процес спільного з дитиною визнання її власних інтересів, ідей, можливостей і шляхів подолання проблем, які заважають їй зберегти

свою людську гідність. Зрештою, більш важливим є те, якою людиною стане школяр, а не те, наскільки успішним учнем він є. Так, посередній учень може володіти прекрасними людськими якостями, а відмінник – бути самозакоханим. Учитель не нав'язує учням своїх світоглядних норм, позицій, догм. Дитина має право на власне сприйняття світу, а вчитель лише дає інформацію та вчить робити вибір. У виховній роботі слід виділяти три групи функцій. Перша група має зв'язок з безпосередніми впливами педагога на учня (вивчення індивідуальних особливостей розвитку, середовища, інтересів, програмування виховних впливів, реалізація комплексу методів і форм індивідуальної роботи з учнями, аналіз ефективності виховних впливів). Друга група функцій пов'язана зі створенням виховного середовища (єднання колективу, формування сприятливої емоційної атмосфери, включення учнів у різноманітні види соціальної діяльності, розвиток дитячого самоуправління). Третя група функцій спрямована на корекцію впливу різних суб'єктів, соціальних відношень дитини (соціальна допомога сім'ї, взаємодія з педагогічним колективом, корекція впливу засобів масової комунікації, нейтралізація негативних впливів соціуму, взаємодія з іншими освітніми закладами). «Виховання культури бажань великою мірою визначається тим, наскільки мудра гармонія встановлюється у житті людини між задоволенням матеріальних потреб і становленням, розвитком і задоволенням потреб духовних» [3, с. 77]. П. Щедровицький наголошує, що саме гуманітарні науки допоможуть якнайкраще виконати цю задачу. Бо гуманітарні технології якимось чином зв'язані з реальністю комунікації, її проектуванням, рухаючись послідовно від поняття до проекту або групи проектів.

З цієї постановки проблеми випливає така послідовність дій:

а) самовизначення: **смиислового поля** відносно тієї області, в якій працюєш, вчишся, тобто дієш, і **системно-структурного уявлення** відносно області, в яку хотів би потім прийти;

б) взаємообумовленість – орієнтація у просторі понять, уявлень, ідей, що допоможе краще відповісти на питання, звідки ви прийшли і куди ви збираєтеся йти, і як це може бути співвіднесене з ідеєю гуманітарних технологій, з життєвою самотворчістю кожного учасника виховного процесу. Ш. Амонашвілі зазначав, що треба заохочувати бажання дітей до оновлення, якщо хочемо виховати в них риси нової людини.

Далі важливо усвідомити рівень уявлення учнів про комунікацію або якість, за визначенням П. Щедровицького, передбачення комунікації у співвідношенні з іншими уявленнями і поняттями, що задають сферу соціально-гуманітарних знань, які, в свою чергу, впливають на формування внутрішнього світогляду, є способом вираження в життєвих діях. Звідси випливає певний спосіб організації виховання, розуміння, взаєморозуміння, взаємодіючої комунікації, інтерсуб'єктивності, діалогічності, які присутні в різних сферах, у тому числі і в індивідуальній роботі окремих осіб, тобто в самовихованні. Гармонійне виховання розуму, волі, моральних переконань, ідейної цілісності й мужності, духовного багатства й естетичної багатогранності – все це закономірно веде до того, що в людини уже в роки отрочтва виникають думки, на які їй хочеться почути відповідь і утворити власні погляди, самоствердитися, самоудосконалитися через набуті знання, через сприяння соціального досвіду, завдяки життєвій самотворчості. Виховний процес, спрямований на формування комунікативних умінь і навичок, на організацію відродження духовності народу, удосконалює особистість учня. Відбувається організація виховання з урахуванням принципів гуманізації та гуманітаризації, єдності національного та загальнолюдського, розвивального характеру, навчально-виховного процесу, пізніше – співтворчості та співробітництва всіх його учасників, індивідуалізації, диференціації, оптимізації, відкритості та динамічності. «Середовище, що володіє певною примусовою силою, грою своїх стихій, багатогранністю ніш та видів діяльності, створює можливості слідувати так званими коридорами, які вимагають оволодіння відповідними наборами соціальних дій» [4, с. 16].

На сучасному етапі розвитку гуманітарних шкіл, виходячи із суспільних і освітніх функцій дисциплін, що вивчаються, які сприяють вихованню і становленню учнівських особистостей, чинними програмами пропонуються ще такі принципи, як: комунікативно-діяльнісний, лінгводидактичний, культурологічний, проблемно-пошуковий. Цілісний педагогічний процес (освіта, навчання, виховання, розвиток) у сучасній школі педагогіки знайшов нове трактування, яке називається педагогічною технологією формування особистості. Завдання сучасної педагогічної технології:

а) виховувати інтелектуально розвинуту особистість (цінити людину за розум, її ділові та людські якості);

б) виховувати свідомих громадян незалежної України;

в) формувати творчу особистість для праці в майбутніх ринкових відносинах, з почуттям гідності, розуміння суті приватної та державної власності;

г) виховувати почуття потреби для одержання високих професійних якостей у майбутньому, вміння при необхідності змінювати професію.

Ще в Греції сформувався поняття «калокагатії» – «сукупності чеснот» як ідеалу фізичної і моральної досконалості, яке було розвинуто у вченнях про виховання Сократом, Платоном, Аристотелем та іншими видатними діячами минулого. Гельвецій говорив, що люди не народжуються, а стають тими, ким вони є, маючи на увазі величезну роль виховання в процесі становлення особистості. У фоліантах семи мудреців (Соломон) поняття «калогатія» Бант – один із семи мудреців – потрактовує як зовнішній вигляд людини, в якому віддзеркалюються її моральні якості. Аристотель наповнює калокатією подвійним змістом, пов'язуючи її як з призначенням людини, так і з метою її діяльності. Себто, це – субстант, що визначає внутрішню моральну сутність людини у взаємодії з її зовнішньою природою. Паростки нових великих ідей, висловлених давніми любомудрами, зміцніли уже в ідеях Григорія Сковороди. Мандрівний філософ об'єднав ідею моральності людини з реальною дійсністю, в якій вона «сродно» реалізується. Головним педагогічним принципом Г. Сковорода проголошував ідею «природного виховання».

Григорій Сковорода – один із найзначніших представників гуманістичного напрямку виховання – найважливішим вважав розвиток здібностей, національної свідомості і самосвідомості. За його переконанням, кожен повинен пізнати світ народів, у народі пізнати себе. Ця ідея відроджувалася на кожному етапі розвитку наукової думки, отримуючи різну трактовку в представників тих чи інших течій.

Прогресивна педагогіка використовує триєдиний підхід моделювання кінцевого результату – сформованої особистості – єдність розуму і волі, думок, умов і дій. Шкільна освіта за суттю своєю не повинна прив'язуватися тільки до минулого, а зобов'язана робити учнів повністю готовими до життя, щоб посмішкою вони могли зустріти майбутнє. Саме в цьому полягає прогрес їхнього розвитку, динамічний рух до досконалості, до ідеального. «Спеціалізована гуманітарна школа якраз і ставить собі за мету – бути закладом, в якому формуються творчі уміння особистості, здатної до життєвої самотворчості» [5, с. 97], відповідальної за «самовиховання, самореабілітацію через систему захисту і підтримки, формування життєвої компетентності, соціальних навичок поведінки й установок, спрямованих на життєздійснення, забезпечення культури і життя» [6, с. 9]. А. Гаслоу стверджував, що школа повинна допомогти дитині заглянути в себе і визначити набір цінностей, які узгоджуються з її неповторною людською сутністю.

На думку Джона Чаффи, кожна людина вчиться критично мислити, свідомо оцінюючи свої вчинки і вчинки інших, самостійно аналізувати інформацію, власний вибір та надійно обґрунтовувати свої погляди [5].

За Джоном Чаффою, особистості повинні бути притаманні: відкритість до інших думок; компетентність; інтелектуальна активність; допитливість; незалежність мислення; проникливість; самокритичність [5].

На підставі самоаналізу формується самооцінка як компонент самосвідомості, що містить поряд із знанням про себе власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. За визначенням ВОЗ, життєві навички – це здатність людини до позитивної поведінки та уміння подолати труднощі повсякденного життя.

Система виховання духовної особистісної культури спрямовується на переконання учнів, що порядна людина не може використовувати аморальні, негідні, тим більше протизаконні, злочинні засоби для досягнення особистого благополуччя, успіху в житті, реалізації своїх природних здібностей. «Адже виховати учня – значить допомогти йому досягти власними силами можливості для його досконалості, тобто стати духовно розвиненою і практично діяльнісною силою виховного процесу вирішити протиріччя між багатоманітними впливами на учня і цілісним формуванням його особистості. Ці протиріччя стають джерелом розвитку, якщо цілі виховання і навчання, що висувуються педагогами, відповідають їх оцінкам значимості того, що підлягає сприйняттю» [6, с. 99]. Сутність гуманізації передбачає приведення цілей і способів виховної позаурочної роботи у відповідність до інтересів розвитку дитини. Це означає висунення на передній план таких цілей, як:

1) розвиток інтересу підростаючої людини до себе самої (внутрішній світ, характер, ставлення до інших людей, формування певних особистісних якостей, ціннісних орієнтацій);

2) мотивація життєвого вибору в інтересах свого розвитку і допомога особистісному зростанню інших людей;

3) креативність творчих засад особистості;

4) здатність та уміння розуміти іншу людину, турбуватися про неї, співпрацювати з нею;

5) формування психології переможця – ти досяг мети, став кращим, і тепер готовий рости у своїй майстерності і перемагати, але для цього треба вчитися. І не просто заради якогось ефемерного майбутнього. А для того, щоб стати переможцем сьогодні;

6) реалізація принципу «навчання в дії» дозволяє виділити дітей з активною життєвою позицією, висувати власні освітні ініціативи;

7) не просто оволодіти знаннями, а легко орієнтуватися у великому потоці нової інформації, вміти вибирати з нього потрібну і оперативно застосовувати на практиці, усвідомлюючи її як предметні навчальні ініціативи, як дитячо-дорослі проекти змісту навчальних предметів;

8) дотримання вічних цінностей (не убий, не вкради тощо), формувати загальнонаціональні цінності в душі кожного учасника творчого освітньо-виховного середовища шляхом поступової корекції психології людини;

9) відношення до свого здоров'я як до головного ресурсу – дуже важко бути успішним, якщо його немає;

10) навченість умінню ініціювати принципово нові стандарти мислення людей, які здатні не тільки вести за собою, а й на ментальному рівні створювати нову психологію держави в цілому.

Активній життєвій позиції учнів сприяє високий рівень самоконтролю за формуванням їх позитивної життєвої самотворчості, саморозвитку, самовиховання і самовдосконалення, забезпеченням життєдіяльності умов для повної самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів, духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, культури та історії рідного народу, інших народів, культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки як берегині роду, спонукування вихованців до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності, створення найбільш сприятливих умов для емоційної і психогенної захищеності, душевного комфорту, реалізація потреб вихованців у позитивних емоціях, радості, доброзичливості, успіхові, творче самоствердження, форму-

вання «Я»-концепції людини-творця на основі самоосвіти, самовдосконалення, моральна самозавершеність, пропаганда здорового образу життя, запобігання вживанню алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок, виховання естетичних смаків у дітей та молоді, залучення їх до народної творчості, оволодіння народними ремеслами, збагачення культурними цінностями скарбниці українського народу та народів світу, відчуття своєї приналежності до певної історичної спільноти людей, прагнення віддати свої знання на благо суспільства, що є обов'язковою умовою виховного процесу творчого освітньо-виховного середовища, поверненого до особистості, її проблем, смисложиттєвих уявлень, світоглядної компоненти та етики відповідальності, які допомагають утримуватися в сфері моральних регуляторів, у поліаспектних, вільних у тлумаченні підходах співдіяльності суб'єктів освітнього процесу швидкоплинного сьогодення.

Таким чином, виховний процес закладів гуманітарного профілю, в яких створено творче освітньо-виховне середовище, спрямований на вирішення найважливіших задач виховання – формування національної самоідентичності, громадянської відповідальності і правової самосвідомості, духовності та культури, особистої ініціативності та самостійності, толерантності в поведінці та відносинах. При цьому відбувається інтенсивне формування системи термінальних та інструментальних цінностей (особистий світогляд, життєві позиції, смисложиттєві орієнтації, цілісний образ «Я», готовність до саморозвитку, самонавчання, самопрояву тощо), що створює позитивну змістову основу смисложиттєвої спрямованості особистості й виражає внутрішню суть її ставлення до дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Общедидактический аспект / Чабанский Ю.К. – М. : Педагогика, 1977. – 254 с.
2. Боритко Н.М. Пространство воспитания: образ бытия : [монография] / Боритко Н.М. – Волгоград : Перемена, 2001. – 204 с.
3. Щедровицкий Г.П. Системы педагогических исследований (методологический анализ) / Г.П. Щедровицкий, Б. Розин, Н. Алексеев // Педагогика и логика. – М. : Кастоль, 1993. – 412 с.
4. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / Ясвин В.А. – М. : Смысл. – 2001. – 365 с.
5. Приходченко К.І. Створення творчого освітньо-виховного середовища в спеціалізованій гуманітарній школі : [методичні рекомендації] / Приходченко К.І. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – 50 с.
6. Приходченко Е.И. Управление интерактивными технологиями обучения учащихся : [методические рекомендации] / Приходченко Е.И. – Донецк, 2001. – 52 с.

К.И. Приходченко

Иновационные технологические системы сформированности творческой образовательно-воспитательной среды

Воспитание – это инструмент сохранения, передачи и становления культуры, это развитие индивида, а развитие – самоутверждение личности. Для осуществления более doskonaльных влияний на личность применяются инновационные технологические системы, которые оказывают воздействие на различные сферы воспитания – интеллектуальную, мотивационную, эмоциональную, волевую и регулятивную, предметно-практическую и экзистенциальную.

К.І. Prikhodchenko

The Innovation Technological Systems of Creative Educational Environment Forming

Education – this is the tool of saving, passing and standing of culture, this is development of individual and development is selfmaintain of individuality. To realize much more perfect influence on individual innovation technological systems are in use, that prove activity on different spheres of education – intellectual, motive, emotional, will power and regulative, object-practical and existential.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2009.